

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Дослідження реалій і тенденцій розвитку сучасної української політичної нації з позицій різних галузей суспільствознавства стає дедалі популярнішим. Актуальність цього напрямку розвідок пов'язана, у першу чергу, з необхідністю консолідації та демократизації сучасного українського суспільства, яке щойно (у загальноісторичному масштабі) набуло незалежності, проте ще не побудувало міцної стабільної держави.

Аналіз різноманітних поглядів на сутність феномена політичної нації (починаючи з робіт О. Бочковського, Д. Донцова, М. Грушевського, В. Липинського, Ю. Липи і завершуючи розробками Б. Попова, І. Варзара, В. Крисаченка, Ю. Римаренка, С. Римаренка, М. Степика, В. Тишкова та інших, а також концепцій західних учених Е. Гелнера, А. Сміта, Б. Андерсона та ін.) дозволяє виділити три визначальні його характеристики, якими ми вважаємо: державу, демократію і національну самосвідомість. Зріла політична нація – це спільнота людей, які притаманні всі три риси. Коли йдеться, зокрема, про політичну націю, дуже важко обґрунтувати наявність у населення сформованої національної самосвідомості, яка має бути наслідком максимальної згуртованості та ідентифікації більшості населення зі своєю країною, з державною мовою, з національністю (а не вузько етнічною!) культурою тощо – наслідком усвідомленим. Будь-яка нація у своєму розвитку проходить етапи становлення, зрілості та згасання. Українська політична нація зараз, без сумніву, знаходиться тільки на початковому етапі, коли сформована національна самосвідомість постає скоріше метою, аніж реальністю. Розуміння цього дозволяє погодитися з поглядом В. Крисаченка та М. Степика, що політична нація є спільнотою, яку характеризують принаймні дві визначальні риси – держава та демократія [1, с. 6].

Проте феномен політичної нації не вичерпується виключно політичним змістом – її формування неможливе без певних соціальних та економічних передумов. Причому, незважаючи на

значну увагу науковців і філософів до окресленої проблематики, визначення соціально-економічних засад її розвитку досі відзначається фрагментарністю і потребує конкретизації.

Будь-яка нація починає формуватися не "з чистого листа", а тільки на основі одного чи кількох етносів, історичний розвиток яких спрямував їх до необхідності політичного самовизначення й самоорганізації. Однак не можна не погодитися з думкою С. Римаренка, що етнічне і соціальне є взаємопов'язаними сторонами, без яких націй у реальному житті просто не існує – причому недооцінка чи ігнорування цієї діалектичної єдності робить національну політику будь-якого суспільства мало-ефективною та безперспективною. Соціальне та етнічне в національному тісно переплетені й складають дві сторони єдиного явища й процесу [2, с. 72]. Адже, дійсно, нація не функціонує поза певними соціальними групами, і немає нації, яка не мала б власної соціальної структури [2, с. 90].

Нація утворюється у процесі політизації етносів, проте процес національного самовизначення не можна звести до суто політичного аспекту, а останній – лише до факту утворення населенням самостійної держави. У ході національного самовизначення повинні бути здійснені всі принципи національного буття – у тому числі й соціальні, й економічні, загальним виразом яких виступає громадянське суспільство.

З одного боку, феномен громадянського суспільства має найбезпосередніше відношення до політичної організації соціуму, з іншого – представляє собою сукупність окремих, відносно незалежних особистостей, які єднуються у групи за близькістю інтересів, створюючи відповідні самоврядні угруповання для їх захисту. Соціальний зміст громадянського суспільства пов'язаний із тим, що це певний соціокультурний простір, який формується у відповідності з принципом громадянської єдності при збереженні автономності суб'єктів соціальної дії.

Невід'ємними ознаками громадянського суспільства є соціальна структурованість, диференційованість, плюралістичність, розмаїття інтересів і пріоритетів індивідів, і, відповідно, укладів життя. Сформоване громадянське суспільство передбачає відносну свободу угруповань особистостей, які виражають інтереси певних верств населення, і діяльність яких законодавчо і морально обмежується виключно інтересами інших груп. У такому розумінні громадянське суспільство постає певним механізмом

соціального партнерства, що робить можливим визрівання політичної нації.

Однією з основних соціальних передумов становлення громадянського суспільства є формування середнього класу, який в Україні ще не визрів. Проте, як стверджують В. Кремень, Д. Табачник і В. Ткаченко, вже з'явилися цілі соціальні групи, які за загальноприйнятими критеріями (подушний дохід, соціальний статус, стандарти споживання, освіта, професійна кваліфікація тощо) можна віднести до т. зв. "середньої майнової верстви", що складає ядро майбутнього середнього класу і є ознакою якісно нового рівня трансформаційних процесів [4, с. 313–314]. Втім, поки що у середовищі середньої майнової верстви відсутня солідарність щодо захисту своїх прав і достатня активність участі у громадській діяльності, виключно за умови чого вона може перетворитися на середній клас.

Отже, громадянське суспільство постає необхідною основою формування політичної нації – лише на його міцному фундаменті вона може існувати, розвиватися та виконувати своє історичне призначення. І тоді, у широкому розумінні, розвинене громадянське суспільство є тотожним політичній нації. Тобто, за М. Степико, "політична нація – це громадянське суспільство, сформоване на території певної держави (моно- або поліетнічної), яке характеризується розвиненими інститутами народовладдя, єдністю політичного, соціального та економічного життя, спільними культурою, мовою та цінностями громадян, що свідомі своєї окремішності в світовій співдружності націй" [5].

Як переконає досвід розвинених країн зі зрілими політичними націями, формування громадянського суспільства супроводжується розвитком ринкової економіки, причому важко визначити, що у цій парі є причиною, а що – наслідком. Скоріше за все, це два взаємозалежні процеси, джерелом яких є якісні плюралістичні зміни у свідомості населення і розгортання яких свідчить про становлення нації. Отже, економічним підґрунтям розвитку політичної нації постає тісно пов'язана із соціальними чинниками ринкова економіка з властивою їй багатоманітністю форм власності та відкритою конкуренцією.

Залежність формування нації від ринкової економіки підтверджується й історичними прикладами: тільки у країнах, які стали на шлях ринкової економіки, або, за О. Бочковським, капіталізму, можна констатувати наявність політичних націй.

Адже історичне становлення національних спільнот на основі етнічних було пов'язане з формуванням ринкових відносин, які вимагають не станових, а громадянських взаємин, коли люди є принаймні формально рівними.

Варто звернути увагу на думку М. Гроха, який, визнаючи важливу роль економічних відносин у процесі формування націй, водночас застерігає від розуміння розвитку відносин обміну та національної економіки єдиною причиною формування сучасної, модерної нації. На його думку, економічний розвиток визначив природу складових частин, з яких сформувалася нація, а форму її обумовили територіальні, культурні, політичні відносини [3, с. 6]. Тобто найважливішими засадами утворення нації постають сполучення різних типів суспільних відносин, вписаних у певний економічний контекст.

Таким чином, визнаючи громадянське суспільство та ринкову економіку фундаментальними соціально-економічними засадами розвитку сучасної української політичної нації, необхідно визнати їх нерозривний взаємозв'язок. Громадянське суспільство не визріє і не буде розгортатися ані у політичній, ані у соціальній сферах без розвинутого ринку, а без цих двох передумов Україна не матиме міцної політичної нації навіть за наявності власної держави. Але не будемо забувати і про слова одного із засновників української націології О. Бочковського стосовно того, що істотною і головною ознакою нації є свідомість, а саме національна самосвідомість, завдяки якій викристалізовується національний колектив: "Чим ширше і глибше поширена ця свідомість, тим краще є скристалізованим національний колектив, тим більше той чи інший народ наближується до поняття сучасної нації" [6, с. 164]. Національна самосвідомість постає ще однією соціальною засадою формування політичної нації, адже за змістом виступає не індивідуальним, а суспільним явищем, і, хоча її основа визначається реаліями, вона має частково випереджати соціально-економічне і політичне буття суспільства, що особливо необхідно сьогодні Україні.

Література

1. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власик О. С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.
2. Римаренко С. Ю. Самовизначення особи, нації, держави: (Етнополітологічний аналіз): Монографія. – К.: Вид. дім "Юридична книга", 1999. – 543 с.
3. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. – Cambridge, 1985. – 212 p.
4. Україна: проблеми самоорганізації: В 2-х т. / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К.: Промінь, 2003. – Т.2. Десятиліття суспільної трансформації. – 464 с.
5. Степико М. Т. Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості // <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue>
6. Бочковський О. І. Вступ до націології. – Мюнхен: УТГІ, 1991–1992. – 338 с.